

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt : XXIX

Mart - Haziran 1974

No : 1-2

İÇİNDEKİLER

SİYASET BİLİMİ VE HUKUK:

Prof. Bahri SAVCI — Batılı İlkeler Altında Demokrasileşme	1
Prof. Bahri SAVCI — Ulusal ve Laik Bir Toplum Kurmaya Yönelmiş Demokrasinin Kuruluşu	19
Prof. Bahri SAVCI — Ölü Denge	33
Prof. Dr. Cahit TALAS — La Participation Des Travailleurs Aux Deci- sions Dans L'enterprise en Turquie	37
Doç. Dr. Türkkaya ATAÖV — 1-7 Eylül 1920 Doğu Halkları Birinci Kongresinde (Bakû) Enver Paşa'nın Konuşma Metni ve Bunun- la İlgili Kongre Kararı	43
Doç. Dr. Türkkaya ATAÖV — On the Correspondence Between the Ke- malists and the Bolsheviks During the Turkish War of National Liberation	52
Doç. Dr. Vahdet AYDIN — Küçük Gurup Faaliyetlerinde Açık ve Ka- pali Davranışlar	69
Doç. Dr. Yılmaz GÜNAL — Bir Örnek Olay Nedeni ile Sanığın Dos- yasını tetkik Özgürlüğü	83
Doç. Dr. Alim Şerif ONARAN — İtalya'da Sinemanın Yargısal Denetimi	91
Doç. Dr. Cem EROĞUL — Marksist Devlet Kuramı Hakkında Bir Not	113
Doç. Dr. Sina AKŞİN — Fedekâran-ı Millet Cemiyeti	125
Doç. Dr. Kurthan FİŞEK — The Essence of Administration: The Divi- sion of Labour, Authority, and Hierarchy	137
Dr. Ömer KÜRKÇÜOĞLU — Orta Doğu'daki Yeni Gelişmeler ve Tür- kiye	151
Dr. Ünsal OSKAY — Kitle Haberleşmesi Açısından Sosyal Algılama ve Tutumların Dinamiği	161
Dr. Ali Erkan EKE — Implications of Rational-Economic man for Organization Theory: Mechanistic Theory	189
Dr. Fazıl SAĞLAM — Türk Hukukunda Toplu Sözleşme Erki ve Sınır- ları	205

İKTİSAT VE MALİYE

Doç. Dr. Necdet SERİN — Technology Transfer In Turkey	219
--	-----

FEDAKÂRAN-I MİLLET CEMİYETİ

Doç. Dr. Sina AKŞİN

Abdülhamit'in otuz yıllık istibdat yönetimi sırasında salt bir kuruntu yüzünden birçokları İmparatorluğun çeşitli köşelerine siyasal sürgün olarak yollandılar. Bazan memurlukla gönderildiler, başka zamanlarda ise geçimlerini sağlamak üzere devlet kendilerine para verdi. Bunlar sürgünler, ya da o zamanki deyimle, menfilerdi. (Teknik anlamda, sürgün deyince ceza hükmü giymiş biri anlaşılır. Oysa, gördüğümüz gibi, bazan memur olarak uzaklaştırılanlar vardı; demek ki sürgün deyince, teknik olmıyan, geniş bir anlam vardır : «tebid edilenler,» uzaklaştırılanlar gibi.) Bir de istibdat yönetimini çekilmez bulduğu için Osmanlı ülkesinden Avrupa'ya ya da Mısır'a kaçanlar vardı (aralarında sürgün edildikten sonra kaçanlar da bulunuyordu). Bunlardan bazıları Abdülhamit yönetimine karşı savaşa karar veriyor ve bunun için dernekler kuruyor, gazeteler çıkarıyorlardı. Jön Türklerin çıkardığı gazeteler sayısız denecek kadar çoktu. Jön Türkler kendilerini çok büyütüyor, haklı ya da haksız, yaptıkları işi büyük bir fedakârlık sayıyorlardı. Sürgünler de İstanbul'dan imparatorluğun uzak köşelerine gönderilmelerini büyük bir zulüm, sürgüne yol açan davranışlarını da, haklı, haksız, büyük bir yiğitlik sayıyorlardı. Hürriyetin ilânında genel af ilân edildi ve sürgün ve kaçaklar İstanbul'a dönmeğe başladılar. Aleyhinde çalıştıkları yönetim yıkılmış, özledikleri düzen kurulmuştu. Bu sonuç onların başarısı sayılabilirdi. Tabii içlerinde değerli, değersiz, okumuş, cahil; içten, içten olmayan; her türlü adam vardı. Ama çoğunlukla kendilerini günün kahramanı sayıyor, çektikleri zorlukları her yerde, bazan adamakıllı büyüterek, ileri sürüyorlardı. Hemen hepsi de şu ya da bu memurluğa tayin edilmekle çektiklerinin karşılığını bekliyordu. Oysa birçoğu umduğunu bulamadı. Üstelik devletten ödeneği olan sürgünler — hattâ Avrupa'da bile böyle bazı maaşlı Jön Türkler vardı - bu gelirden de yoksun kaldılar. Hükûmet, bekledikleri gibi onları bağrına basmadığı gibi, fazla memurların işten çıkarıldığı, bütçenin denkleştirilmesi için çabalar

harcandığı bir sırada, isteklerini de yerine getirmede. Böylece siyasal gadre uğrıyanlar (mağdurin-i siyasiye) büyük bir huzursuzluk kaynağı oldular.

İttihatçı olan sürgün ve kaçaklar genel olarak umduklarını buldukları için onlar pek tabii seslerini çıkarmıyorlardı. İttihatçı olmayıp da geçim derdi içinde bulunanlar durumlarına çare aradılar. Hürriyetin ilânından birkaç hafta sonra, 12 Ağustos 1908 de, Sultanahmet bahçesinde bir miting yaptılar. Birbirlerini gördüler, söylevler söylendi ve bir dernek kurmak teklifi kabul edildi. Kurulan dernek Fedakâran-ı Millet Cemiyeti oldu. (1) Meşrutiyetle birlikte ortahğı kaplıyan gazete bolluğunda bunların birçoğu kendilerine gazetecilik alanında iş edindiler. İkdâm'da Ali Kemal, Serbesti'de Hasan Fehmi ve Mevlanzade Rifat, Mizan'da Murat Bey, Volkan'da Derviş Vahdeti en sivri uçlarındandı. Tabii ayrıca, Cemiyetin organı olan **Hukuk-u Umumiye**'nin çoğu yazarları da mağdur takımındandı. Üstelik Derviş Vahdeti ünlü İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin kurucusu oldu. Görülüyor ki İT'nin en amansız muhalifleri, İT'li olmıyan sürgün ve kaçaklardan çıktı. Belki bir psikolog, bunda, yakınlara, aralarındaki daha talihlileri kıskanması olayının bir örneğini görebilir. Bu bir yana, mağdurlar daha önceden siyasete ve polemik gazeteciliğine bulaşmış olmaları bakımından, giriştikleri işe yatkındırlar.(2) Bir zamanlar Abdülhamit yönetimine karşı yönelttikleri amansız oklarını şimdi İT'ye çeviriyorlardı. Bu, onlar için alışkın oldukları bir uslûbu sürdürmek demektir. Bu arada bazı Jön Türklerin, Jön Türklüklerini Abdülhamit'e karşı şantaj aracı olarak, yani ondan para koparmak için kullandıklarını hatırlatmak yerinde olur. (3) Zira buna benziyen davranışlar İT'lilerin Hürriyetin ilânından sonra istibdat yönetiminin nefret edilen kişilerine yaptıkları muamelede görülebileceği gibi, (4) Fedakâranın çalışmalarında da vardır.

Cemiyetin kurucu ve yöneticileri şunlardı : Başkan Avnullah el Kâzîmî, muhasip üye Ali Vefa, Dr. Ali Saip, Abdülkadir Kadri, Hacı Cemal, sandık emini Asitaneli Behçet, Ertuğrul Şakir. (5) Ce-

(1) Münir Süleyman Çapanoğlu, *Türkiyede Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi* (İstanbul, Pınar Yayınevi, 1964), s. 21.

(2) O zamanın gazeteleri henüz bol miktarda fotoğraf ya da resimli roman basamadıklarından, satışı sağlamak için polemik yapmak en iyi çarelerden biriydi.

(3) Ramsaur, *The Young Turks*, s. 51; Kuran, *Jön Türkler*, s. 58.

(4) İttihatçılar Hürriyetin ilânında gözaltına alındıktan sonra büyük «bağışlarda» bulunan bazı istibdat ileri gelenlerini serbest bırakmışlardı.

(5) Tunaya, *Siyasî Partiler*, s. 233. Çapanoğlu'na göre genel kâtip Esat

miyetin tüzüğüne bakılırsa, çeşitli amaçları olduğu görülür. (*) Birinci maddede Cemiyet, «aynı zamanda hayriye, ticariye ve sinaiye olarak bir Fırkai siyasiye» diye tarif edilmektedir. Demek ki ortada İT gibi, neredeyse devlet gibi, her alanda söz sahibi olmak iddiasında bir kuruluş vardır. Nitekim, 1. ve 3. maddelerde sayılan amaçlar bunu doğruluyor : 1) Meşrutiyet ve Meşrutiyet esaslarını korumak, 2) memleket uğrunda maddî ve manevî fedakârlık yapmak, 3) millet ahlâkının güçlendirilmesi, 4) ülkede eğitim, sanayi ve ticaretin ilerlemesi, okul, hastane, fabrika ve hisseli ortaklıklar kurulması için çalışmak, 5) Cemiyete bağlı öğrencilere yardım ve terbiyelerine bakmak, 6) yoksul olanlara yardım etmek, 7) siyasette; hükûmet işlerine karışmamak şartıyla hükûmeti (tarafsız olarak) yerine göre övmek ya da eleştirmek, uyarmak, ve kamuoyunu siyasal durumdan haberdar kılmak gibi Meşrutiyeti sağlayacak çalışmalarda bulunmak.

Yedinci amaç, yani hükûmete karışmadan siyaset yapmak, İT'ye yöneltilmiş bir yergi sayılabilir. Aslında bir çaresizliğin anlatımıdır : denebilir ki Fedakâranın elinde olsaydı, hükûmete karışmayı gönülden isterlerdi. Ne çare ki, bu işin tekeli İT'deydi. İT'nin Jön Türkler arasında yeşeren zayıf filizi Meşrutiyet arefesinde orduda kök salmış, ve bu sayede kısa süre içinde bir ağaç gibi büyüyerek, gelmiş ve gelecek birçok kuruluşları gölgede bırakmış, bir çeşit «devleti denetleme partisi» ya da «Türklerin partisi» olmuştu. Sonradan kurulan Fedakâran Cemiyetinin böyle bir role özenmesi boşunaydı. Daha baştan Fedakâran, «İT'li olmıyan siyasal mağdurların» dayanışma, yardımlaşma, zümre Cemiyeti olmağa hükümlüydü.

Tüzüğün ikinci maddesinde Cemiyete kimlerin gireceği sayılmaktadır. Burada görülüyor ki ağırlık «mağdurlara» verilmiş, baş-

Beydi. İdare heyeti üyeleri arasında Kürt Ahmet Hamdi, Kâzım, Binbaşı Dursun Beyler vardı: a. g. e., s. 23. Tunaya «elemanlar» arasında Bahriye mülâzımı Cemal, Bahriyeden Sami, Mevîanzade Rıfat, Hasan Fehmi ve «fedalleri» sayıyor. Çapanoğlu'na göre kurucular listesi şöyledir - Süleyman Şefik Paşa, İsmail Hakkı Bey, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası (sonradan kurulan) reisi İsmail Hakkı Paşa, Necip Nâdir Bey, Müşir Deli Fuat Paşa'nın özel kâtibi Avnullah Kâzımî Bey : a. g. e., s. 22.

(6) Tunaya, *Siyasî Partiler*, s. 237 - 9; *Hukukî Umumiye*, 18 Şubat 1909, 141. Görülüyor ki, tüzük, Cemiyetin kurulmasından bir hayli süre sonra açıklanmıştır. Daha önce de (15 Ekim 1908, 30) «hissedilen lüzum üzerine, Cemiyet nizamnamesi mucibince» izlenmekte olan «maksad-ı aslî» ve maksad-ı talî yayımlandı. Tunaya bu gecikmeleri anlamlı buluyor (a. g. e., s. 233). Belki, İT'nin gizliliğine özeniliyordu, denilebilir.

kaları sanki âdet yerini bulsun diye sayılmıştır. (7) Sayılanlar arasında eşraf, köylü, işçi gibilerinin bulunmaması da ayrıca dikkati çekiyor : Fedakâranın yaygın bir parti olmak iddiası bile pek yoktur. Tersine, diğer bazı maddeler Cemiyetin «kapalı» bir kuruluş olduğuna işaret sayılabilir. Md. 7 ye göre Cemiyet üyeleri «aza» ve «efrat» diye ikiye ayrılır. «Âza»lar ise kendi aralarında «âzayı müntahabe» ve «âzayı tabîye» diye ayrılırlar. Cemiyet üyeleri «âzayı tabîye» arasından yetmiş dokuz kişiyi «âzayı müntahabe» seçerler. Yöneticiler de «âzayı müntahabe» arasından seçilir. Demek ki «âzayı tabîye» egemenliğine dayanan oligarşik bir durum vardır. «Âzayı tabîye» denen kimselerin ise «mağdur», «efradın» ise mağdur olmaları olduğu **Hukuku Umumiye** nin ilk sayısındaki «Maksat ve Mesleğimiz» adlı yazıdan anlaşılıyor.

Cemiyetin «mağdurların» yardımlaşma ve dayanışma kurumu olduğunu gösteren yukarda sıralanmış olan amaçların 5. ve 6. sıradan çıkmaktadır. Ayrıca, tüzüğün 13. - 15. maddeleri de bunu gösteriyor. 14. md. maaşlı ve tüccarların Cemiyet sandığına her ay ne kadar para vereceklerini tespit etmektedir. «Mağdur» olmaları ancak Cemiyete girdikten sonra uğrayacakları zorluklar dolayısıyla yardım görürler. Demek ki «mağdur» olmalarıdan daha çok zenginlerin Cemiyete girmesi istenmektedir (herhalde sandığın dolması için olacak). Ayrıca üye olmalarıyla yaptığı bağışlar da kabul olunur (md. 19). Yardım konuları: üyelerin her hukuku «kanun dairesinde takip ve muhafaza» olunur. Suçu olmadan memurluktan atılanlar, sermayesini hilesiz kaybedenler (md. 16— «mağdurlar» arasında bildiğimize göre pek tüccar olmadığına göre, sermaye yardımı tüccarlara Cemiyet üyeliğini çekici kılmak için olacak), hastalık, sakatlık, tabii felâketlere uğrayanlar (md. 17), yoksul iseler ölenlerin aileleri (md. 18), yardım görürler. Cemiyet, ölenlerin çocuklarına karşı «babalık» ödevini yerine getirir. (Burada İttihat ve Terakkinin de üyelerine yardımlaşma ve dayanışma ödevleri yüklediğini hatırlatmak gerekir.)

Sonuç olarak denebilir ki Fedakâran Cemiyeti İttihat ve Terakki gibi toplum hayatının her alanında kendisini söz sahibi gören bir Cemiyettir. Ondan ayrıldığı önemli nokta ise açıkça kapalı, daha doğrusu oligarşik, bir zümre Cemiyeti oluşuydu. Oysa İttihatçıların ne tüzüklerinde, ne de uygulamalarında bu çeşitten sınırlamalar yoktu.

(7) «... ve İlmiye ve Askeriye ve Mülkiye ve memurini saire ile tüccar ve esnafın hürriyetperveranından kavım ve mezhep tefrik etmeksizin teşekkül etmiştir.

Fedakâran, İttihat ve Terakkiye benzemeğe özendiği noktada, siyasal alanda, başarısızlığa uğradı. Onun için kısa bir süre içinde mağdurların muhtaç olanlarına yardım, işsizlerine iş bulma kurumu oldu. Bir de daha geniş olarak derdi olanların davalarını benimsiyen, basın organı **Hukuk-u Umumiye** aracıyla kamuoyuna yansıtan bir çeşit «Marko Paşa» oldu. (8)

Cemiyetin çalışmalarını **Hukuku Umumiye** gazetesinden izliyoruz. Yalnız, gazetenin çıkmağa başlamasından önce önemli bir olay çıktı : Cemiyetin varlığını hiç çekemiyen İttihatçılar — Çapanoğlu'nun verdiği bilgiye bakılırsa - bazı serserilere Süleymaniye'deki Cemiyet merkezini taşlatmışlar, camlarını kırdırmışlardı. (9) Gazete, Cemiyetin kurulmasından bir ay kadar sonra 16 Eylül 1908 gününde çıkmağa başladı. Yönetmen ve başyazarı Fedakâranın önemli kişilerinden Necip Nadir'di. Gazete kendisini Fedakâran organı ilân ediyordu. (10) Okuyuculara, gazetenin «ciddiyetten asla inhiraf edemeyeceği» ve kişilerle uğraşılmıyacağı bildiriliyordu. «Maksat ve Mesleğimiz» başlıklı yazı ise Kanun-u Esasının, her Osmanlının başkalarının haklarına saldırmamakla yükümlü olduğunu belirten 9 uncu maddesiyle başlıyordu. Herhalde bu, bir iki gün önceki Fedakâran merkezine yapılan baskına bir telmihti. (11) Söz konusu yazıda «hukuk-u meşrua-i millete riayet olunmak şartıyla» saltanat sülâlesine bağlılık ilân edildikten sonra, uzun uzun istibdadın kötülükleri, meşrutiyetçilerin ondan çektikleri anlatılıyordu. İşte o kötü, korkutucu şartlar altında fedakâran ödevini yerine getirmiş ve gerekli olan önemli şartları hazırlayınca, «esbab-ı mezkûre-i müstahzire nazar-ı itibare alınarak» durumun uygun olduğuna karar verildikten sonra (kim karar vermiş durumun uygun olduğuna söylenmiyor) «feth-i mübin-i hürriyet muhterem ve mukaddes ordumuz vasıtasıyla bu kere Rumeli kıtasından» ufuklarda parıldamağa başlamıştı. Bütün yazıda bir kere olsun İttihat ve Terakkiden söz edilmemekte, Hürriyetin İlânı için gerekli ve önemli şartların hazırlanmasında bütün başarı fedakârana (içerde ve dışardaki meşrutiyetçilere) maledilmektedir. Asıl dikkati çeken nokta, kullanılan ifade ile ordunun başarısının sanki küçümsenmek istenmesidir : ordu yalnızca alınan bir kararı uygulamıştır, o kadar. Kararın ise meş-

(8) Çapanoğlu, gazetenin yalnız İstanbul'da onbeş bin sattığını, taşrada da bir o kadar sürümünü olduğunu iddia ediyor : a. g. e., s. 34.

(9) A. e., s. 24 - 9.

(10) A. e., s. 32 de, yanlış olarak, gazetenin sonradan Cemiyet organı durumuna geldiğini yazıyor.

(11) A. e. s. 24 - 5.

rutiyetçilerin hepsince değil İttihatçı meşrutiyetçilerce alındığı inkâr edilemediği için, kimin bu kararı aldığı belirtilmemiştir. Yazının üç yıldızla ayrılmış son paragrafında ise sürgün ve kaçaklarla bunlardan ölenlerin ailelerinin, Cemiyetin «âza-yı tabiisi» oldukları ve bunların «cümlesinin» refaha kavuşturulması için Cemiyetin gereken tedbirleri karar altına aldığı bildiriliyordu.

Nitekim Babiâlinin mağdurlarla ilgili bir tamimi aynı gazetede ele alınıyordu. Bu tamime göre, 1) istibdat devrinde taşraya sürülerek ayla İstanbul'a gelenlerden memur, mazul, çiraklık, muhtacin sınıfından olup sürgünde maaş ya da gündelik alanların bu parayı almakta devam etmeleri; 2) sürgünden (ya da «uzaklaştırmadan») önce memur olup da «her nasılsa» ödeneği bulunmayanlara düzeltme (tensikat) dışı kalmışlar gibi «münasip birer medar-ı maişet» bulununcaya kadar sürülmeden önceki maaşlarının verilmesi; 3) memur bulunmayanlara ise maaş bağlanmasının söz konusu olamayacağı Vükela Meclisince kararlaştırılmıştı. Gazete bu karardan hiç hoşnut değildi. 1. ve 2. maddelere girenlere memurluk verilmeden maaş verilmesi bir çeşit sus payı sayılıyordu : «... bin türlü eza ve cefa ile tahsil olunan mevcut hazineye hiç bir külfet mukabili olmaksızın ita olunacak (hakk-ı sukût)a asla tenezzül etmeyiz.» Herhalde 1. ve 2. maddeye girenlere verilecek paralar da azdı. Af sözüne de sinirleniliyordu : af suçlular içindi. Fedakâran içinde kabiliyetli birçok kimseler vardı. Bunların «... şu devr-i islahat ve tensikatta zaman-ı sabık bakiye-i enkazına tercihan davet olunmalarını arzu ederiz.» deniyordu. Ayrıca önemli bir nokta : hükûmet kararında yurt dışına kaçanlar konusunda bir açıklığın bulunmamasıydı. Sonra, ölenlerin ailelerine, memur olmıyanlara da bir şey yoktu.

Ocakta «Şeref Vapuruyla Trablusgarba Nefyedilen Mağdurinin Millet Meclisine İstidaları» adlı bir risalenin yayımlanması dolayısıyla mağdurlar Hüseyin Cahit'in bir başyazısına konu oldular : «Mazlûmin-i İstibdat». (12) Meclis konuyu ele almış, ve hükûmete bir karar alması için havale etmiş. Şûra-yı Devlet de durumu geçici olduğu, bunun için kanun yapmak gerekmediği, idarî bir kararla yetinilebileceği düşüncesinde bulunduğundan, Vükela Meclisi Şubat başında (13) : 1) daha önce bir memurluğu bulunmayanların maaşa

(12) Tanin, 27 Ocak 1909, 176. Fedakâranı işe yerleştirmenin bir zorluğu da, içlerinde bir çoklarının okumamış, diplomasız oluşuydu. Çapanoğlu, a. g. e., s. 23 - 24. Yurt dışına kaçma cesaretini daha çok diplomahılar göstereceğinden, okumamış Fedakârancıların en çok eski sürgünlerden olacağı tahmin edilebilir.

(13) İkdâm, 5 Şubat 1909, 5279.

ya da gündeliğe hakları olmadığı; 2) memurluğu olanların «vazife-i memuriyetlerinden dolayı bir gûna zimmet ve ilişkileri bulunmadığı halde», (yani birşey istemeğe hakları olmadığı halde) eskiden bağlı oldukları vezaretlerce tercih edilerek önceki işleriyle eşdeğer bir iş verilmesini ve refahlarının sağlanmasını ve 3) okul öğrencisi olanlara gelince, okuma çağını geçirmiş olanların okulların kabul kurallarına aykırı olarak okuyamayacaklarından, bu gibilerden «hüsn-ü hal ve hareket erbabından» bulunanların polislik gibi «birer hide-mat-ı münasibede istihdamlarını» kararlaştırıyordu. Görüleceği üzere, Şubat kararı Eylül kararından pek değişik değildi. Yalnız eski memurlar yeni iş almak konusunda, düzeltme dışı kalmış memurlar gibi işlem görmeyip, tercihan memurluğa tayin olunacaklardı. Zaten tamimin havası hiç de mağdurlara elverişli değildi. Söz konusu tercihin birşey istemeğe hakları olmadığı halde yapıldığı belirtiliyor, okumalarını bütünlemek isteyenlere hiçbir istisna tanımıyor ve iyi halli olmak şartıyla polislik gibi «münasip» işlere alınabilecekleri bildiriliyordu. Yine memur olmıyanlara hiçbir kolaylık gösterilmiyor ve yine «fedakârlık ve eziyet» edebiyatından hiçbir ize rastlanmıyordu. Sürülenler yalnızca «esbab-ı siyasiyeden dolayı» sürülmüş, kaçanlar ise «bazı esbaba mebni» kaçmıştı.

Hükûmetin bu kararı da mağdurların protestosuna uğradı. Fevziye kıraathanesinde bir toplantı yapıldı ve Mebusanla Ayana sunulmak üzere bir dilekçe hazırlandı. (14) Başta Kâmil Paşa olmak üzere vekillerin ve yüksek memurların çoğunluğuna saldırıldıktan sonra, mağdurlardan yalnız eskiden memur olanlarının gözönünde tutulmasından yakınıldı. İstekler şunlardı : 1) Mağdurlara 11 Temmuzdan (1324) başlayarak maaş bağlanması, 2) okuma yaşı «hiçbir memlekette» sınırlı olamayacağından, mağdurlardan isteyenlerin okullara, istemiyenlerin hak ettikleri memurluklara tayin olunmaları, 3) istibdat ileri gelenlerinden alınan praların (mebalig-i malume), adaletin yerini bulması için mağdurlara özel bir kurulca paylaştırılmasını, böylece «zarar ve ziyanlarımızın» giderilmesi, 4) bütün mağdurların memurluklara tayin edilebilmeleri için boş bulunan memurlukların **Takvim-i Vekayi** gazetesıyla ilân olunması ve hak eden isteklilerin (mağdur istekliler olacak) çıkması halinde tercihan tayin olunmaları, 5) mağdurların, mağdurluk sürelerinin memurluk süresi olarak sayılması, emeklilik haklarının da ona göre hesaplanması, 6) ölen mağdurların ailelerinin sağ bulunanlar gibi tazminat, emekli maaşı, v.s. malî haklardan yararlanmaları, çocukların eğitimine bakılması, 7) birçok sürgün ve kaçaklar hükûmet

(14) *Hukukî Umumiye*, 5 Şubat 1909, 134.

kararına aykırı olarak memurluklara tayin olunmuş, asker olanlar ise hattâ terfi bile etmişken, aynı durumda olan diğer sürgün ve kaçaklar niçin «tenzil ve tesfil» ediliyorlardı?

Mağdurların bundan sonraki hareketi, Fevziye kıraathanesinde yine Şubat 1909 da yaptıkları — **Hukuku Umumiye**'ye göre 1500 kişilik — ikinci mitingti. ⁽¹⁵⁾ Burada birçok konuşanlar olmuş, Hincak ve Taşnaksutyon dernekleri de temsil edilmişti.

23 Şubat 1909 da Mebusan Meclisi mağdurların durumunu düzeltmek işinin, kanun işi olduğuna karar verdi. Hüseyin Cahit, bir başyazısında, onların zor durumlarına karşı anlayış gösteriyordu. Yazarın daha sonraki bir başyazısından, mağdurların bir kanun tasarısını Meclise sundukları anlaşılıyor. Hüseyin Cahit, mağdurlardan sakat olanlara bakmak, okumak isteyenleri okutmak gerektiğini, ama çok memur bulunduğundan bunları memur olmağa teşvik etmenin doğru olmadığını belirtiyordu. Ayrıca, mağdurların durumu sıkıntılı ve zor olduğundan ne yapılacaksa hemen yapılmalıydı. ⁽¹⁶⁾ Fedakâran Cemiyeti 31 Mart olayından sonra ortadan silinmiştir, hattâ bu olay sırasında Heyet-i Müttefika-i Osmaniye'yi meydana getiren kuruluşlar arasında da yoktur. ⁽¹⁷⁾

Hukuku Umumiye bütün Jön Türklere dayanışma göstermeğe çalışmış, İttihatçı olduğu halde Ahmet Rıza'nın Türkiye'ye dönüşünü haber verirken, kendisinden «meşrutiyetçilerin babası» (Ebul Ahrar) diye söz etmişti. Ama Damat Mahmut'un cenaze törenine gazetede en geniş yer verilmiş, ve o zamanki gazetelerde fotoğraf pek seyrek olduğu halde, törenin yarım sayfa kaplıyan bir fotoğrafı basılmıştı. ⁽¹⁸⁾

25 Eylül 1908 günlü gazeteden, Cemiyetin Padişaha bir heyet yolladığı, onun da Cemiyet üyelerine selâmlarını gönderip durumlarının icabının görüşüleceğini bildirdiği anlaşılıyordu. Ertesi günkü gazetede Sadriâzâmın ziyaretine gidildiği, onun da Padişahın Cemiyete beşyüz lira bağışta bulunduğu müjdesini verdiği haber veriliyordu. Bundan iki gün sonraki gazetede (28 Eylül 1908) bir bildiri vardı : mabeynden gösterilen istek üzerine, Saraya bir heyet yollanmış ve bu heyete Cemiyetteki yoksullara dağıtmak üzere «şimdilik» bin lira verilmişti. Aynı gazetede, Cemiyet defterlerinde yazı-

(15) **Hukuku Umumiye**, 20 Şubat 1909, 143.

(16) **Tanin**, 12 Mart, 8 Nisan 1909, 220, 247.

(17) **Tunaya, Siyasî Partiler**, s. 237.

(18) **Hukuku Umumiye**, 21, 22 Eylül 1908, 6, 7. Bu sıralarda gazetede Hasan Fehmi'nin yazıları çıkıyordu.

lı yoksulların yardım almak üzere Cemiyete gelmeleri bildiriliyordu. Fedakâran üzerine yapılan dedikodularda, yardım almak için Cemiyetin baskı yaptığı söylentisi vardı. Padişah'tan alınan bağışın «şimdilik» bin lira olmasının ilânı, böyle bir hava taşıyor. ⁽¹⁹⁾ Bu sıralarda bir bildiri ile Cemiyetin bilmediği bazı itimatnamesiz kimselerin gazete adına bazı kimselere başvurarak «nareva teklifat ve maruzatta bulundukları» açıklamıyordu. Anlaşılan bir takım açık-gözler, Fedakâran'ın bağış toplama çalışmalarını fırsat bilerek sağdan soldan para ya da başka şeyler koparmağa kalkışıyorlardı. Herhalde ellerinde de güçlü bir şantaj imkânı vardı : kıyıda köşede kalmış istibdat ileri gelenlerine gidip, yardım etmezlerse onları **Hukuku Umumiye**'de teşhir etmekle tehdit. Nitekim **Hukuku Umumiye** birçok defalar sözde Fedakâran adına para toplayanların, toplantı yapanların, bir takım teşebbüste bulunanların Cemiyetle bir ilişkisi olmadığını açıklamak zorunluğunu duydu. ⁽²⁰⁾ Sayısı bir hayli olan bu açıklamalara bakılırsa, bazı çaresiz kalmış ve bir an önce memurluk istiyen üyeler de kişisel teşebbüslerde bulunmuş olabilirler.

Bu arada **Hukuku Umumiye**, sık sık sorumlu müdürünü değiştirmesiyle de göze çarpıyor. İlk önce gazetenin başında bulunan Necip Nadir, Derne kaymakamlığına tayin olunca gazeteden ve herhalde Cemiyetten de ayrıldı. ⁽²¹⁾ Ondan sonra sırayla Mevlanzade Rıfat, Dr. Ali Saip, ve Ahmet Esat Beyler sorumlu müdürlük yaptılar. Son olarak 9 Mart 1909 sayısında başyazar arandığına dair bir ilân çıktı. Gazete sık sık dâva edilmiş, hükümet adamlarınca — bunlardan biri Kâmil Paşa olmak üzere — uyarılmıştır. ⁽²²⁾ Ama Babıâli mağdurlara iş bulabilmek için «resmen» Cemiyetle işbirliği yapmış, onun aracılığıyla işsizleri tespit etmiştir. ⁽²³⁾ Cemiyet de bu sıralarda tüzüğünü değil (tüzük sonradan açıklanmıştır) ama «maksad-ı aslî ve talisini» açıklamıştır. «Maksad-ı aslî» devleti ve

(19) Çapanoğlu'na göre Abdülhamit, **Hukuku Umumiye**'nin aleyhteki yayınına son verdirilmesi için mabeyinci Nuri Paşa ile gazeteye on bin lira yollamış : a. g. e., s. 32.

(20) **Hukuku Umumiye**, 29 Eylül, 12, 17 Ekim, 4 Aralık 1908, 13, 27, 32, 80. Cemiyet, **Hukuku Umumiye** aracılığıyla 9652 kuruluşluk bağış toplamıştır : 26 Eylül 1908, 10 : Tunaya, *Siyasî Partiler*, s. 234, n. 5. Bir defa da mağdurlar adına Fahime Sultan'a ne için olduğu kesinlikle belli olmayan bir teşekkürname yayımlanmıştır. **Hukuku Umumiye**, 26 Kasım 1908, 72.

(21) Çapanoğlu'na göre Dahiliye Nazırı Hakkı Bey, biraz da Necip Nadiri korkutmağa çalışarak, bu memurluğu kabul ettirmişti : a. g. e., s. 34.

(22) Eski Adliye Nazırı Abdürrahman Paşa ve devlet, dava açmışlardır. Kâmil Paşa da, ileri sürüldüğüne göre, sorumlu müdür Mevlanzadeyi tehdit etmiştir. **Hukuku Umumiye**, 29 Eylül, 15, 16, 20 Ekim 1908, 13, 30, 31, 35.

(23) **Hukuku Umumiye**, 13 Ekim 1908, 28.

halkın yararını ilgilendiriyordu. «Maksad-ı tâlî» ise, daha çok her türlü mağdurların hakkını aramayı öngörüyordu, (md. 11 ve 12).⁽²⁴⁾ Nitekim üç gün sonraki sayıda, gazeteye her gün yüzlerce yazı ve şikâyet geldiği bildiriliyor, hepsinin basılmamasından ötürü özür dileniyordu. Bu sıralarda Cemiyetin aslında kapalı bir kuruluş olduğu sezdirilmek istenmiyordu anlaşılan : bunun böyle olduğu hayli geç yayınlanan tüzükle belli olmuştur. Cemiyetin çevresindeki dedikoduların ve bunların uyandırdığı korkuların bir işareti de, gazetenin bir sayısında, üye olmak için başvurmuş olanların adlarının Cemiyet defterlerine yazılmadığını bildirmek için yapılan açıklamaydı. ⁽²⁵⁾

Bir de **Proodos** gazetesiyile çatışma vardı : İstanbul seçimleri sırasında Rumların taşkınlıkları basında kınanırken, **Proodos**, **Hukuku Umumiye**'nin de neden bunlara katıldığını kendince açıklamıştı. Buna göre, **Hukuku Umumiye**'den bazı kimseler Rum gazetelerini dolaşıp İT ve hükûmete karşı «ilân-ı harp edercesine teşebbüsatta» bulunulmasını teklif etmişler, bu da «nefretle» reddedildiği için Rumlara karşı yazılar çıkmağa başlamıştı. Bunun üzerine, gerek **Sabah** gazetesinde, gerekse saldırıya hedef olan gazetede, **Proodos**'a karşı ağır yazılar çıktı. ⁽²⁶⁾

Hükûmet ve İTye karşı Fedakâranın tutumuna gelince, ilk baştan onu rakip ve kendisinin tersine «mağdur» değil, «mutlu» kişilerden oluşan bir kuruluş saydığı için, İTye karşı olmuş ve muhalefet temposunu, diğer muhalif gazetelere uydurarak, gittikçe arttırmıştı. Hükûmete gelince, ilk önceleri, mağdurların durumlarıyla gerektiği gibi uğraşmadığı için ona muhalif olmuş, fakat yavaş yavaş Kâmil Paşa ile İTnin arası açıldığından ötürü Kâmil Paşa'dan yana olmuştur. Ama aslında bu, Fedakâran için zor bir tutumdur : ne de olsa Kâmil Paşa eski devir ileri gelenlerindendi ve üstelik Fedakâranın isteklerini istenildiği gibi yerine getirmiyen makamın başındaydı. İTnin «adamı» olan Hilmi Paşa'nın Sadriâzamlığı, Fedakâranın muhalif tutum almasını daha kolaylaştırdı. ⁽²⁷⁾

10, 11, 12 Ocak 1909 tarihlerinde **Hukuku Umumiye**'de yayımlanan bir «Beyanname» ile henüz memurluğa tayin olunmamış Cemiyet üyeleri, 11 Ocak tarihinden başlayarak saat altıdan ona ka-

(24) **Hukuku Umumiye**, 15 Ekim 1908, 30.

(25) **Hukuku Umumiye**, 21 Ekim 1908, 36.

(26) **Hukuku Umumiye**, 28 Kasım 1908, 74.

(27) «Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Muarızları», **Hukuku Umumiye**, 31 Aralık 1908, 107.

dar merkeze çağrılıyorlardı. 12 Ocak tarihinde de hükûmet, yaptığı bir baskınla, Cemiyetin ileri gelenlerini (kırk kişi kadar) tevkif etti ve **Hukuku Umumiye** de kapatıldı. Fedakâranın suçu, ileri sürüldüğüne göre, fedâî bulmak, bunları silâhlandırmak ve böylece karışıklık çıkarmayı tasarlamaktı. Daha ayrıntılı olarak, yayımlanan «beyanname» üzerine, 13 Ocak günü Fedakâranın binbeşyüz üyesi Babîâliye gelerek memurluk istiycekler, «verilmediği surette» bir bölümü Beyoğlu'na giderek elçiliklere «taaruz» edecekler, kalanı da İTye gidip «tehdidatta» bulunacaklarmış. Üsküdar'daki Karagöz olayında da Fedakâranın sorumluluğu varmış ⁽²⁸⁾ Neden sonra, Cemiyet kâtibi Ahmet Hamdi Efendi ile posta memuru Kâzım'ın yalan ihbarda bulunduğu anlaşıldı ve bu sefer onlara karşı dâva açıldı. Cemiyet yöneticileri ise beraat ettiler. ⁽²⁹⁾ 22 Ocak 1909 da **Hukuku Umumiye** yeniden çıkmaya başladığında ortalığa ateş püs kırıyordu. Gazeteye göre bu işten «Şeref Sokağı Hükûmeti» (İT) sorumluydu. Zaptiye Nazırı ise «mühareket-i faaliye» de bulunmuştu. Zaptiye Nazırına, Dahiliye Nazırına, Meclis-i Mebusana, İTye, Sadriâzama açık mektuplar vardı. İttihat ve Terakkideki yıcdanlı kimseler, içlerinde komployu düzenliyen «hafiyeleri», ve uydurma delilleri **Şura-yı Ümmet**'te yayımlıyan «alcaklar»ı ortaya çıkarmaya çağrılıyorlardı. Kâmil Paşa için pek sert şeyler yazılmamıştı : yalnız devlet daireleri arasında kurulan telefon şebekesine **Şura-yı Um-met** idarehanesinin dahil edilmesi üzerinde duruluyordu. **Şura-yı Ümmet** ve dolayısıyla İT, hükûmet dairesi miydi ki bu telefon şebekesine bağlanmıştı? Nitekim, Kâmil Paşa kabinesinin düşürülmesi sırasında, **Hukuku Umumiye** Kâmil Paşa'yı desteklemiştir. ⁽³⁰⁾

31 Marta doğru Rıza Nur'un «Görüyorum ki İş Fena Gidiyor» yazısı **İkdam**'dan olduğu gibi alınmıştı. ⁽³¹⁾ Bu arada Cemiyet, Hacı Cemal aracılığıyla İT ile anlaşmak için görüşmelerde bulunmuş, Hüseyin Hilmi Paşa hükûmeti de Avnullah Kâzımî'yi Kerkük mutasarrıflığına tayin etmiştir. Böylece Necip Nadir'den sonra Cemiyetin

(28) **İkdam**, 13 Ocak 1909, 5256. Bu sırada **Serbesti** gazetesinin başında bulunan Mevlanzade Rıfat da sorguya çekildi. Tunaya'ya göre suçlamalardan biri de eski Adana valisi Bahri Paşa'nın beşbin lira vermesi için tehdit edilmesiymiş : **Siyasi Partiler**, s. 236.

(29) Cinayet mahkemesindeki dava 24 Mart 1909 da başlamıştır. Tunaya, **Siyasi Partiler**, s. 237, n. 25, 26. Tevkif edilen Cemiyet üyeleri bir buçuk ay serbest bırakılmamışlar: Çapanoğlu, a. g. e., s. 35. **Hukuk Umumiye**'nin görebildiğimiz son sayısı 25 Mart 1909 günlü, 180 sayılıdır.

(30) **Hukuku Umumiye**, 5 Şubat 1909, 131.

(31) **Hukuku Umumiye**, 13 Mart 1909, 160. 19 Mart 1909 (165) da da Yunus Nadi'nin «Nevmid Olmıyalım Fakat...» başlıklı yazısı çıkmıştı.

başkanı da «davâya» ihanet etmiştir. (32)

Görüldüğü üzere, Hürriyetin ilânından önce İttihatçı olmıyan meşrutiyetçiler, ya da mağdurlar, muhalefet kadrolarını meydana getirmişler ve yaygaracı, demagojik üslûplarıyla büyük bir huzursuzluk kaynağı olmuşlardır. Derviş Vahdeti'nin **Volkan** gazetesi de önce bir «mağdur» gazetesi olarak çıkmaya başlamış fakat sonradan dinciliği daha çıkarlı bulmuştur. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti ise mağdurların bir çeşit «sendika» sı olmuştur. Çünkü İttihat ve Terakkinin kendilerine hayrı olmadığını çabucak anlamışlardır. (33)

(32) Tunaya, *Siyasî Partiler*, s. 235.

(33) Kuran, sürgün ve firariler arasında «şahsî menfaat» besliyenlerin eksik olmadığını, Fedakâran Cemiyetinin Yıldızı tehdit ederek para elde ettiğini, böylece «şantajı itiyat haline» soktuklarını anlatıyor. Ayrıca Fedakâran için «Meşrutiyetin yüz karası olan bu küstahlar» diyor. **Harbiye Mektebi**, s. 112-3. Öte yandan önce sürgün, sonra firarî olan bir yazar da İT'nin sürgün ve firarilere karşı tutumunu şöyle yeriyor: «Çağaloğlu'nda, Şeref efendi sokagında İttihat ve Terakki Cemiyetinin Umumi Merkezi kurulmuştu, sürgün yerlerinden, Avrupa ve Mısır'dan her gün İstanbul'a gelmekte olan siyasi mahkûm ve firariler için bu sokakta küçük bir oda tahsis edilmişti, fakat oraya başvurup isimlerini kaydedenlere hiç bir vazife verilmiyor, yıllardan beri inkılâp uğrunda savaşmış, istibdadın zulmüne uğramış olanlar hiçbir komite veya komisyona çağırılmıyor, hiç bir işe çağırılmıyordu.» Ahmet Cevat Emre **İki Neslin Tarihi** (İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1960), s. 105-6.